

INVĂȚĂMÎNTUL GORJAN ÎN TIMPUL PARTICIPĂRII ROMÂNIEI LA PRIMUL RĂZBOI MONDIAL (1916—1918)

V. ANDRIȚOIU

Prin declarația de război adresată Austro-Ungariei la 14 august 1916, România părăsea poziția de neutralitate armată, participarea sa la prima mare conflagrație mondială, ale cărei flăcări se aprinseseră în vara anului 1914, alături de Antanta și împotriva Puterilor Centrale, având drept țel împlinirea secularului ideal de unitate națională. Atunci când, în noaptea de 14 spre 15 august 1916, trupele noastre se angajau în victorioasa lor ofensivă din Transilvania, însoțite de entuziasmul și speranțele unei întregi națiuni care nu mai voia să trăiască cu trupul sfirtecat de granițe artificiale, sfârșitul războiului era departe și greu de prevăzut. Măreția idealului pentru care românii luaseră armele, a cerut jertfe și sacrificii pe măsură sa, timp de peste doi ani poporul și statul român trecând prin împrejurări care vor afecta în cel mai înalt grad întreaga societate a timpului, toate domeniile sale de activitate, inclusiv învățămîntul.

Firește, în acest context și învățămîntul din județul Gorj va fi supus tuturor vexațiunilor și prejudiciilor, evoluția sa în anii 1916—1918 fiind strins legată de desfășurarea evenimentelor politice și militare.

În anul școlar 1915—1916, în județ funcționau 176 de școli primare — cu 266 de învățători și institori — 5 școli profesionale de diferite profile¹ — în care lucrau circa 30 de învățători, maiștri și profesori —, două școli particulare — una pentru fete condusă de profesorul Ștefan N. Bobancu și alta pentru băieți condusă de profesorul german Schonkron —, locul de frunte revenind gimnaziului Tudor Vladimirescu, ultimile trei avînd aproximativ 25 de profesori².

Alături de masele populare din județ, de întregul nostru popor, cadrele didactice și elevii gorjeni au adus obolul lor la înfăptuirea statului național unitar, fie purtînd uniforma militară, fie ca civili, în spatele frontului, sprijinînd

armata prin acțiuni diverse, care mergeau pînă la lupta cu arma în mînă alături de ostași. în momentele de grea cumpănă.

La jumătatea lunii august 1916 răspundeau ordinului de mobilizare 152 de învățători din școlile primare, întregul personal al școlilor elementare de meserii din Vădeni și Novaci, precum și cea mai mare parte a corpului didactic din celelalte școli⁵.

Intreruperea ofensivei din Transilvania, retragerea trupelor noastre pe vechea frontieră și aprigele lupte cu inamicul cotropitor, care vor avea loc în cuprinsul județului Gorj, în cursul lunilor septembrie-noiembrie 1916, vor avea o mare influență asupra vieții școlare locale. În clădirile mai multor școli primare, în cea a gimnaziului Tudor Vladimirescu din Tîrgu-Jiu și în cea a școlii elementare de meserii din comuna Vădeni s-au instalat spitale militare, iar elevii cercetași și cadrele didactice civile — prin ordine ale Ministerului Învățămîntului sau ale prefecturii județului —, au fost mobilizați la îngrijirea răniților sau contribuiau la bunul mers al diferitelor servicii auxiliare, în sprijinul trupelor⁶. La 2 septembrie 1916, Liviu Radu, directorul școlii ceramice⁷, raporta Ministerului Învățămîntului că „... școala este transformată în spital din zona mobilizării. Toți elevii sînt detașați pe la diferite spitale din acest oraș, făcînd serviciul în calitate de cercetași, iar personalul — nemobilizații — sînt însărcinați cu supravegherile la diferitele servicii”⁸. Într-un alt raport înaintat la 25 octombrie 1916 de către Sevastia Vasilescu, directoarea școlii profesionale de fete, se preciza că „... de la decretarea mobilizării și pînă în prezent, mai în tot timpul s-a lucrat la această școală, pentru spitalele din oraș, rufărie nouă, precum și reparațiuni la cele vechi”. În același timp, în comunele județului, învățătorii acționau tot în sprijinul frontului, între altele ajunghind și la mobilizarea sătenilor cu carele „... pentru dus proviziuni și adus răniții de pe cîmpul de operațiuni militare”⁹. Luînd în considerație mobilizarea a mai mult de două treimi dintre cadrele didactice, antrenarea celor rămase la vatră, împreună cu elevii, în activități de sprijinire a armatei și transformarea unor școli în spitale pentru răniți, ne apare pe deplin justificat ordinul prin care, la 24 august, Ministerul Învățămîntului anunța prefecturii județului amînarea deschiderii cursurilor școlare — pentru

anul 1916—1917 —, la data de 1 octombrie⁹. Din lipsă de cadre și de clădiri, puține școli și-au putut relua activitatea la această dată, dar numai pentru scurt timp, datorită desfășurării nefavorabile a operațiunilor militare. La 10 octombrie 1916 trupele Puterilor Centrale au declanșat o puternică ofensivă în sectorul Jiului, în cursul căreia două companii din Divizia XI bavareză, la 14 octombrie, au încercat să ocupe prin surprindere orașul Tîrgu-Jiu.

Orășenii și populația satelor învecinate¹⁰ ... bătrînii, te-meile, cercetașii și copiii¹⁰, luptînd alături de ostași, au respins inamicul, contribuind astfel la victoria la contraofensivele românești din zilele de 14—16 octombrie. Organizați în cohorta „Domnul Tudor“, cercetașii — elevi ai școlilor profesionale și ai gimnaziului —, puși sub conducerea profesorului de educație fizică Ioan Rizu, care fusese mobilizat în calitatea de comandant al lor¹¹, au adus importante servicii trupelor ca agenți de legătură, furieri, sanitari și chiar bran-cardieri.

Participînd în număr relativ mare¹² la lupta de la podul Jiului, din 14 octombrie, ei au înscris o pagină de glorie în analele învățămîntului gorjean.

Răidurile întreprinse de aviația inamică deasupra localităților județului, bombardînd, mitraliînd și aruncînd cutii cu bomboane purtătoare ale bacililor unor boli ucigătoare, „adresate“ în primul rînd copiilor, erau acțiuni care vizau mai mult decît demoralizarea populației pașnice. La începutul lunii octombrie 1916, pe ușile școlilor era afișat următorul avertisment: „Avioanele dușmane aruncă în mersul lor bomboane sau alte lucruri otrăvite, sau conținînd bacilii diferitelor boale molipsitoare. Elevii care vor găsi asemenea lucruri aruncate să nu le atingă și să aducă neîntîrziat la cunoștința organelor administrative, spre a lua măsurile cuvenite“.

Ofensiva declanșată de trupele inamice la sfîrșitul lunii octombrie 1916, superioare numericește și tehnic, a fost stăvilită de vitejii noștri ostași, care nu puteau opune tunurilor și mitralierelor, în multe cazuri, decît baioneta și patul puștii, numai pe Siret, la porțile Moldovei. La 2 noiembrie a fost ocupat Tîrgu-Jiu, în care cotropitorii, înfuriați de dirza rezistență a armatei române și de sprijinul permanent pe care populația civilă i-l acorda, „... s-au dedat la prădăciuni și jafuri oribile“¹³ iar pînă la 7 noiembrie întregul ju-

deț se afla sub călcăiul cizmei inamice. Activitatea puținelor școli care își reluaseră cursurile cu o lună mai înainte, a fost brutal întreruptă, cea mai mare parte a cadrelor didactice și numeroși elevi refugiindu-se. Mulți dintre ei au reușit să treacă în Moldova, unde vor rămâne pînă la sfîrșitul războiului.⁵ Un învățător gorjan, sublocotenent în rîndurile armatei în retragere, scia despre întîlnirea — în satul Brătuia, la 3 noiembrie 1916 —, cu populația care pornește într-un adevărat exod: „Aici, un spectacol îngrozitor: refugiații! Femeile desculțe, prin sloată..., bătrînii mină grăbiți boii pe lîngă carele încărcate cu lăzi, pături, căldări și alte obiecte casnice.

Copii mici abia se țin agățați, cei mai mărișori s-au pierdut printre vite, ținîndu-se să nu le scape. Din toate părțile se ridică un ramet de neînchipuit. Urgie! Grozavă urgie s-a-abătut asupra poporului român! Străbăteam satul copleșit de durere. Nu putem ridica ochii să vedem pe cei ai refugiaților plini de lacrimi, privindu-ne cu jale, că nu putem face nimic pentru scăparea lor. Speranța lor era în rezistența noastră. Noi ne retrăgeam lăsîndu-le tot ce au avut mai scump în mîinile dușmanului. Printre convoaiele de refugiați, printre tunuri chesoane, cai, căruțe, prin noroiul pînă la glesne ajungem în partea de răsărit a satului⁶. Neîndojelnic, în astfel de convoaie, năzuind spre locul unde mirajul libertății îi atrăgea, se aflau cadre didactice și elevi împreună cu familiile lor, școlile rămînînd pustii și străine de nobila lor menire. Elevii cercetași „... au urmat în Moldova drapelul țării, servind ca auxiliari ai armatei: sanitari, agenți de legătură, poliție, furieri...”,⁷ sub conducerea aceluiași profesor, Ioan Rizu. Cei care au rămas pe loc au fost arestați de către trupele de ocupație, pentru simplul motiv că la perechizițiile pe care le făceau, erau găsite asupra lor legitimațiile de cercetași⁸, ca urmare a sprijinului pe care aceștia îl dăduseră armatei în lunile august-noiembrie 1916.

Toate școlile din județ au suferit grave pagube materiale, de pe urma cărora procesul de învățămînt va avea de suferit chiar și după sfîrșitul războiului, cînd s-au făcut mari eforturi pentru înlăturarea acestora. În timpul luptelor purtate în nordul județului, inamicul a distrus pînă la temelie școlile primare din satele Horezu și Schela, prima prin incendiere iar a doua prin bombardamentul executat de artilerie.⁹ Unele școli au fost ocupate de trupele sale pe dife-

rite termene sau pe toată durata războiului, făcînd imposibilă folosirea lor în scopul învățămîntului. Astfel, în școala primară din comuna Andreești a fost instalată o infirmerie pînă în decembrie 1917, școala profesională de fete a fost transformată în cazarmă timp de două luni, în localul școlii de gospodărie și economie casnică din Tîrgu-Cărbunești s-a instalat pînă în noiembrie 1918 —, o comandatură de etapă austriacă, localul școlii primare de fete nr. 2 și în cel al revizorului școlar din Tîrgu-Jiu au funcționat servicii ale comandurii etapei 264 germane pînă la retragerea cotropitorilor, iar cantina construită în 1916 pentru elevii săraci ai școlilor primare din oraș a fost folosită ca depozit pentru metalele rechiziționate din județ. Mai toate școlile au fost întrebuițate la încartiruirea trupelor inamice în înaintare, fapt care explică, pînă la un anumit punct, pagubele pe care le-au suferit. Mobilierul, podelele și împrejmuirile erau puse pe foc, ușile sfărîmate, geamurile sparte, materialul didactic, arhivele și bibliotecile arse sau aruncate în noroi, în urma lor rămînînd numai pereții, martori muți ai grelelor încercări din acest timp de restriște. Dar documentele — din care alegem la întîmplare cîteva exemple —, slujitoare credincoase ale memoriei, „vorbesc”, acuzînd barbara distrugere a celor mai pașnice dintre lăcașuri, menite să răspîndească lumina slovei printre copiii Gorjului. La școala primară din comuna Pojogeni „Biblioteca, hărțile, tablourile și în fine tot materialul didactic și cea mai mare parte din mobilier au fost distruse în timpul ocupației”.²¹ În comuna Crasna, la școala din cătunul Crasna din Deal „... nu mai există nimic, totul fiind distrus de invazia inamică din noiembrie 1916,”²² iar la cea din satul Cărpiniși — aceeași comună —, întregul material didactic și mobilierul „a fost devastat de armatele austro-ungare”.²³ Într-un raport al directorului școlii primare de băieți nr. 1 din Tîrgu-Jiu, se arată că aceasta „este lipsită cu totul de material didactic, care a fost distrus de invazia inamică”,²⁴ iar dintr-un deviz întocmit după război, relativ la „pagubele suferite în timpul invaziei austro-germane” rezultă că daunele sale se ridică la importanta sumă de 40 470 lei.²⁵ Exemplele ar putea continua, singura școală primară care a scăpat ca prin minune, fără a suferi nici o distrugere, fiind cea din comuna Topești.²⁶

Intr-o statistică întocmită de Ministerul Învățămintului, relativă la școlile profesionale „care au suferit și pierderi în timpul și din cauza războiului sub ocupațiunea germană”, sînt menționate toate școlile profesionale care funcționaseră în anul școlar 1915—1916 în județul Gorj.²⁷ Într-o declarație privind daunele pricinuite școlii profesionale de fete din Tîrgu-Jiu, cităm: „Armatele de invazie germane și austro-ungare... intrînd în oraș, s-au dat la jafuri și prădăciuni, distrugînd totul în calea lor... Așa după informațiile ce am putut lua, în localul școlii au fost instalați soldați care spuneau în urmă că ei au distrus totul... deoarece erau lucrurile statului și statul care a făcut războiul să sufere și paguba. Acești soldați, după ce mîncau și chefuiau, aruncau prin ferestrele închise cu vasele din care se serviseră și cu tot ce le mai venea sub mîină. Lucrul s-a adevărit deoarece în curtea școlii am găsit cioburile tuturor vaselor precum și toate cărțile cu foile rupte, îngropate în noroi. Au spart geanuri, strîcat giurgiuvele, distrus pridvoare, podele, strîcat uși, dărîmat sobe etc., ba se vîd în fața mai fiecărei sobe din camere podele crestate de secure, ceea ce denotă că mobilierul a fost tocat în cameră chiar și ars...”²⁸. Dintr-o bibliotecă care număra 5 000 de volume au mai fost recuperate doar 105, iar din întreaga arhivă rămasă în școală nu s-a mai găsit nimic.²⁹ „Localul școlii precum și locuința subsemnatului — nota directorul școlii elementare de meserii din Vădeni —, le-am găsit devastate de tot mobilierul și uneltele..., precum și uși, ferestre, podine, acoperiș, cea mai mare parte distruse”, arhiva școlii fusese „distrusă în întregime”, iar uneltele au fost luate „la atelierul de reparațiuni al comandaturii germane din Tîrgu-Jiu”...³⁰ Revenind din Moldova la 1 noiembrie 1918, cu puțin timp înainte de retragerea trupelor de ocupație, directorul școlii ceramice scria cu amărăciune că „...școala ceramică a suferit cele mai mari pagube, a fost devastată cu totul, nici un scaun pe ce să ședem nu s-a mai găsit”.³¹ Biblioteca fusese distrusă în întregime, iar din arhivă „...nu se mai găsește nimic”.³² Despre pagubele suferite de gimnaziul Tudor Vladimirescu, directorul său raporta la 12 august 1918: „Cu ocazia invaziei armatelor imperiale germane și austro-ungare... localul gimnaziului ca și casele particulare au fost părăsite și ca urmare devastate: arhiva școlii, biblioteca societății de lectură „V. Alecsandri”..., mobilierul, băncile, pupitrele, care au

fost scoase din clase mai dinainte, fiindcă localul gimnaziului a servit de spital, masele, scaunele, biroul, aparatele de gimnastică, aparatele de științe fizico-chimice, tablourile de științe naturale, muzeul mineral și arheologic, obiectele și figurinele geometrice pentru desen, toate au fost devastate și n-au mai rămas decât resturi ce s-au adunat târziu încoace, după revenirea populației în oraș din refugiu...³⁴.

Administrația militară inamică, instalată în București la începutul lunii decembrie 1916, a interzis continuarea cursurilor școlare pentru învățământul de toate gradele în teritoriul ocupat. În condiții deosebit de grele, cu aprobări speciale date de autoritățile militare locale³⁴ — comandatura districtului Gorj II și cea a etapei 264 germane, ale căror sedii se aflau în sediul primăriei orașului și în casele negustorului Matei Dănăricu —, școlile primare și-au putut relua cursurile la începutul lunii ianuarie 1917.³⁵ Dintre cele 172 de școli primare care funcționaseră înainte de război în comunele județului, sub ocupația străină s-au re deschis numai 149. „iar 26 n-au funcționat din lipsă de învățători”³⁶. În Tîrgu-Jiu, din cele 4 școli primare, își reluau cursurile numai școala de băieți nr. 1 și școala de fete nr. 2. Școala de băieți nr. 2 a funcționat numai cu o clasă pînă în noiembrie 1917 cînd, în urma intervențiilor stăruitoare ale primarului orașului, Constantin Bălănescu, ocupanții au permis activitatea ei „normală”,³⁷ iar școala de fete nr. 2 „nu s-a deschis”, fiind lipsă personalul didactic și localul ocupat de germani³⁸.

Situația învățământului profesional și gimnazial era și mai dificilă, datorită distrugerilor suferite, ocupării unor clădiri de către trupele inamice și lipsei de personal didactic. În urma mobilizării și refugierii, din cele aproximativ 55 de cadre didactice care funcționaseră înainte de război, numai 5 s-au aflat în activitate pe toată durata războiului. Școala profesională de fete și-a reluat activitatea cu multă întârziere, abia la 1 mai 1917, cu trei cadre în anul școlar 1915 —1916 avușese 12 —, care reveniseră din refugiu în luna martie, cu aprobarea autorităților militare locale³⁹ și numai după ce au fost luate cu împrumut „... (25) bănci (pupitre), 2 table, 2 mese și 6 bănci lungi de la alte școli...”⁴⁰. Documentele confirmă că aceasta a fost singura școală profesională care a funcționat în județul Gorj în timpul ocupației,

toate celelalte reluându-și cursul după mai bine de doi ani de la recuperarea activităților.⁴¹

În urma repetatelor demersuri ale primarului Tîrgu-Jului, autoritățile militare au aprobat și redeschiderea gimnaziului Tudor Vladimirescu, la 1 august 1917. În lunile august — octombrie 1917 a funcționat ca școală particulară — în buget nu era prevăzută nici o sumă în acest scop —, cursurile fiind frecventate de 140 de elevi, iar profesorii primindu-și salariul din taxa lunară de 50 de lei, plătită de fiecare dintre ei⁴². Deși reprezentau numai o treime din numărul elevilor școlarizați înainte de război, aceștia nu aveau loc în puținele bănci care mai rămăseseră nearse de trupele Puterilor Centrale.⁴³

Corpul didactic era alcătuit dintr-un singur profesor titular care revenise din refugiu în februarie 1917 și nouă suplinitori, recrutați „în lipsa titularilor”... din elementele culte și disponibile aflate în oraș⁴⁴. Abia de la 1 noiembrie 1917 gimnaziul își va relua cursurile ca școală de stat, cu un număr de 395 de elevi și „... un corp didactic compus dintre intelectualii orașului, căci cea mai mare parte au fost mobilizați ori refugiați, în număr de 9 persoane...”⁴⁶ dintre care numai doi profesori erau titulari — Ion Mălăescu și Nicolae Andreescu, care fusese repatriat dintr-un lagăr de prizonieri din Germania.

Nici școlile care — deși cu mari întârzieri —, și-au reluat activitatea, n-au funcționat în condiții normale, datorită distrugerilor suferite, lipsei de cadre didactice corespunzătoare, sărăciei și mizeriei care apăsau întreaga populație, precum și din cauza greutăților provocate de ocupanți. Însăși durata anilor școlari suferise mari modificări determinate de evenimente și de atitudinea adoptată de autoritățile militare. Indiferent de data la care și-au reluat cursurile sub vremelnica ocupație străină — în ianuarie sau mai târziu, ca școlile primare, în mai, ca școală profesională de fete, sau în august 1917, ca gimnaziul Tudor Vladimirescu —, acestea s-au încheiat în octombrie același an, dar conținând pentru întregul an școlar 1916—1917. Anul școlar următor a durat de la 1 noiembrie 1917 până la 31 iunie 1918, pentru ca anul școlar 1918—1919 să înceapă în octombrie 1918, cu toate că unele școli au reușit să-și reia activitatea abia în ianuarie 1917.⁴⁷

În lipsa cadrelor calificate au fost angajați suplinitori, dar nici aceștia nu s-au găsit în număr suficient, fapt care va face imposibilă deschiderea unor școli, influențând într-o mare măsură și asupra calității învățămîntului. Dacă în anul școlar 1915—1916, în școlile primare din județ funcționează 266 de învățători și înstitutori, din care numai 13 erau suplinitori — 10 bărbați și 3 femei —, pentru anul școlar următor se prevedea înființarea a încă 29 de posturi, despre care, în noile condiții, nici nu mai putea fi vorba. În anul școlar 1917—1918, în urma mobilizării și refugierii, cele 152 de școli primare care au funcționat erau încadrate cu 211 învățători, dintre care numai 80 aveau pregătirea necesară, ceilalți fiind „104 suplinitori bărbați și 27 suplinitoare femei cu diferite studii”.⁴⁶ Acești suplinitori erau absolvenți de gimnaziu sau de liceu, seminariști, preoți și funcționari, precum și absolvente ale școlii de gospodărie și economie casnică.⁴⁷

Admițînd că nu le-ar fi lipsit cunoștințele necesare, ceea ce este îndoielnic, ei erau cu totul lipsiți de cele metodice, precum și de deprindere de a lucra cu documentele școlare. La 8 februarie 1918, președintele cercului școlar Bibești,⁴⁸ asistînd un astfel de suplinitor, absolvent a patru clase gimnaziale, scria în procesul verbal adresat revizorului: „În condica de prezență i-am arătat cum să noteze lecțiunile directe și indirecte, căci nu erau bine trecute. Am dat explicație cum să treacă notele în catalog..., cum trebuiesc înregistrate ordinele sau altă corespondență. D-l învățător fiind încă tînăr și nemăifuncționînd în învățămînt, lipsit cu totul de metoda de a predă, am făcut însumi cu elevii o lecțiune...”.⁴⁹ În același timp, la școala primară din comuna Andrești, suplinea un seminarist care „...metodicește, lasă de dorit integral”.⁵⁰

Într-o situație asemănătoare se află și învățămîntul profesional și gimnazial, din cele 55 de cadre care funcționau înainte de război, fiind în activitate numai patru în 1917, iar prin eliberarea din prizonierat a profesorului Nicolae Andreescu, în anul 1917—1918, cinci. Materiile de studiu la cele cinci clase ale școlilor profesionale de fete, în anul 1917 — mai — octombrie —, au fost împărțite între cele trei cadre didactice, lecțiile durînd numai o jumătate de oră pentru fiecare obiect.⁵¹ În anul școlar 1917—1918, numărul

elevilor fiind mai mare, neexistând cadre cu pregătire adecvată, pe unele catedre au fost angajate absolvente ale acestei școli, care nu aveau alte studii.⁵⁴ Gimnaziul Tudor Vladimirescu a funcționat în lunile august-septembrie 1917 cu un singur titular și nouă suplینitori, iar în anul școlar 1917—1918 cu doi titulari și șapte suplینitori, intelectuali din oraș, dar care aveau alte profesii.⁵⁵

Distrugerea arhivelor școlare,⁵⁶ fapt care s-a petrecut mai ales în timpul ofensivelor trupelor inamice, dar și ulterior, precum și pierderea de către un mare număr de elevi a actelor de studii personale, a creat dificultăți suplimentare privind înscrierea lor în școală sau examenele pe care urmau să le susțină. În astfel de situații, înscrierea elevilor se făcea numai pe baza declarației lor, a părinților sau a învățătorilor, cun că au absolvit un anumit număr de clase.⁵⁷ Numai o mică parte dintre documentele școlare au putut fi salvate de furia nimicitoare a cotropitorilor, ele fiind de un real folos atât pentru activitatea școlilor atunci când s-au redeschis, cât și pentru cei ce ar dori să cunoască mai îndeaproape trecutul învățămîntului gorjean. Refugiindu-se la 1 noiembrie 1916, directoarea școlii profesionale de leie reușea să expedieze la Craiova o ladă cu documente, de unde le-a adus — cu aprobarea autorităților militare —, în luna mai 1917.⁵⁸ În august 1917 directorul provizoriu al gimnaziului cerea primarului Tîrgu-Jiu să intervină pe lângă comandatura districtului Gorj II pentru a i se da o autorizație „...să meargă la Slatina, spre a ridica parte din arhiva și scriptele ...lasate acolo la D.A. Crainic, director al gimnaziului, care a trecut în Moldova”.⁵⁹

Pentru a ne da seama de situația în care se afla învățămîntul în timpul ocupației străine, este suficient să analizăm situația școlarizării copiilor în anul școlar 1917—1918, precizînd de la început că a fost cu mult mai bună decît în anul 1917. După recensămîntul efectuat, au fost înregistrați un număr de 17 787 băieți și 9 838 fete de vîrsta școlilor primare. Dintre aceștia, s-au înscris la școală 10 739 băieți și 1 917 fete, dar n-au frecventat cursurile decît 8 535 băieți și 442 fete.⁶⁰ Considerînd că s-ar fi făcut o recenzare riguroasă a băieților de vîrstă școlară, nu se poate admite acest lucru pentru fete, al căror număr nu putea fi decît sensibil egal cu cel al băieților, poate chiar mai mare, dar în nici un caz

numai aproape pe jumătate. Numărul mic al fetelor recensate, înscrise și care au frecventat, se explică atât prin prejudecată potrivit căreia „fetele n-au nevoie de carte”, precum și prin greutățile provocate de război și de ocupația străină. Raportînd analiza numai la cifrele oferite de recensămint, observăm că dintre cei 27 625 de copii — băieți și fete — numai 8 977 au frecventat cu regularitate, rămînînd neșcolarizați mai mult de două treimi. Dacă însă admitem că numărul fetelor era egal cu cel al băieților — ceea ce este cu mult mai apropiat de realizat —, vom constata că aproximativ 75% dintre copiii Gorjului erau aruncați în brațele analfabetismului.

Asemănătoare sau chiar mai rea era situația din învățămîntul profesional, particular și gimnazial. Din cele cinci școli profesionale, care în anul 1915—1916 cuprindeau circa 400 de elevi, patru au rămas închise timp de peste doi ani, școala profesională de fete din Tîrgu-Jiu avînd în anul 1917 — mai — octombrie, numai 34 de elevi,⁶¹ iar în anul următor 65.⁶² Cele două școli care pregăteau elevii în particular nu au funcționat pe toată durata ocupației străine, iar gimnaziul școlariza în anul 1917 — august-octombrie —, 140 de elevi, pentru ca în anul școlar 1917—1918 numărul lor să crească la 395.⁶³

Pentru a ne lămuri deplin asupra întregului complex de cauze care a determinat această tristă stare de lucruri, să dăm din nou cuvîntul documentelor vremii, nu înainte de a sublinia că au fost selectate îndeosebi acelea care provin de la factorii cei mai autorizați să cunoască realitatea, profesorii învățătorii și autoritățile românești ale timpului.

„În viitor — scria revizorul școlar al județului într-un raport privind starea învățămîntului primar în anul școlar 1917—1918 —, ca să putem avea o frecvență regulată e necesar ca aproape în întregime localurilor școlare să li se facă reparațiuni radicale... și înzestrarea lor cu mobilierul necesar care e distrus din timpul ocupațiunei, iar învățătorul fiind silit a chema la școală din această cauză un număr restrîns de copii”⁶⁴.

Intr-adevăr, documentele confirmă afirmația de mai sus, în multe cazuri. datorită distrugerilor suferite, neputînd fi primiți la școală nici măcar numărul de copii care se înscriau.⁶⁵

Instituind o exploatare sistematică a tuturor resurselor locale, autoritățile militare de ocupație limitau sub minimul necesar consumul de combustibil al școlilor, bugetele de cheltuieli ale multor comune — pentru a putea satisface cerințele acestora —, neprevăzând nici o sumă în acest scop. Apropierea iernii găsea școala profesională de fete „fără sobe și geamuri la ferestre și uși. În timpul verii — arăta într-un raport directoarea sa —, am pus unde nevoia a cerut ca să nu fie curent, hîrtii în loc de geamuri...”⁶⁶. În timpul ocupației, arăta într-un alt raport, „... am dus cu multă greutate școala cu cantitatea de lemne dată de germani... Servitorul dormea într-o clasă. ceea ce a fost foarte greu...”⁶⁷. Inspectînd școala primară din comuna Scoarța — satul Scoarța —, președintele cercului școlar Budieni nota în procesul verbal întocmit: „Sunt sparte din timpul războiului 43 geamuri, așa că, căldura lipsește. Localul este nevăruit și ușile fărimate”.⁶⁸ Școala primară din comuna Bolboși „fiind lipsită de lemne de foc, neavînd nici o sumă alocată în bugetul comunei” „...învățătorul este nevoit să înceapă lecțiile abia pe la ora zece „...după ce se mai încălzește”⁶⁹, ceea ce explică, alături de alte cauze, faptul că din cei 162 de elevi înscriși, frecventau cu regularitate numai 42.⁷⁰ În anul școlar 1917—1918 școala primară de băieți nr. 1 din Tîrgu-Jiu „... a suferit fiind mult timp închisă din cauza lipsei de combustibil...”⁷¹.

În repetate rînduri și la intervale de timp relativ mici, școlile erau închise datorită epidemiilor care bîntuiau printre locuitorii județului, lipsiți de asistență medicală. Astfel, școala primară din comuna Andreești, care-și reluse cursurile abia în decembrie 1917 „... de la 1 aprilie și pînă la 1 mai a fost închisă din cauză că a bîntuit epidemia de gripă în comună și parte din școlari au fost bolnavi”⁷². În luna martie 1918, școlile primare din Tîrgu-Jiu erau închise pentru patru zile „... în vederea bolilor molipsitoare care bîntue în oraș...”⁷³ iar în luna următoare pentru alte cinci zile, din același motiv.⁷⁴ Gimnaziul Tudor Vladimirescu, care-și reluse cursurile la 10 octombrie —pentru anul școlar 1918—1919, a fost închis datorită unei epidemii de gripă de la 31 octombrie și pînă la 17 noiembrie.⁷⁵

Toate produsele agricole — cerealele, fructele, vitele laptele, păsările, lîna, inul și cînepa etc. —, erau supuse rechiziționării brutale, atît pentru aprovizionarea trupelor, cît

și a populației din satele Puterilor Centrale, înfometind și lăsând dezbrăcați tocmai pe producătorii acestor bunuri. În scopul „raționalizării” consumului de alimente, autoritățile militare locale au introdus, pentru populația din Tîrgu-Jiu, „bonurile” pentru pîine și carne. Pentru a putea trimite în statele lor — unde lipsa de alimente punea în pericol ordinea internă —, o cantitate tot mai mare de alimente, „rațiile” fixate inițial au fost mereu reduse. La 7 aprilie 1917, comandatura etapei 264 germane, fixa rația populației orașului la 440 grame de pîine zilnic — făcută dintr-un amestec de 225 grame făină de grîu și 150 grame făină de porumb —, și la 150 grame de carne săptămînal, precizînd că „zilele în care nu se permite vînzarea și cumpărarea cărnei sînt luni, miercuri și vineri”.⁶ Peste un an, în aprilie 1918, intensificînd trimiterea de cereale în țările lor, și ca urmare a secătuirii resurselor locale, rația era fixată la 150 grame de făină de grîu și 150 grame de făină de porumb.⁷⁷ Erau însă mulți locuitori — între care și copiii de vîrstă școlară —, care nu-și puteau plăti nici puțina pîine și nici lemnele, îndurînd foametea și frigul. Situația lor tragică este înfățișată într-un apel al primarului orașului, din 22 decembrie 1917, către locuitorii mai înstăriți, pentru a contribui cu orice sume la ajutorarea celor săraci: „Cunoașteți destul de bine trista stare în care se află azi orașul. De la un cap la altul și peste tot întîlnim numai săraci, schiloși și infirmi, femei și copii de ai mobilizațiilor, internațiilor și diferiți neputincioși, care nu-și pot procura hrana și care cer ajutor, pîine și lemne. Strigătele și vaetele lor desperate devin cu atît mai tari, cu cît gerul se asprește și cu cît iarna își arată furia”. Din aceste fonduri, cu aprobarea comandaturii locale, urma să se înființeze o ospătărie populară „...după organizația celor din Germania, unde săracii să poată primi în mod gratuit hrana zilnică”⁷⁸.

După mai multe intervenții ale primarului și directorului gimnaziului, locuitorii din satele județului puteau să aducă alimente pentru fiii lor — elevi ai acestei școli —, pe baza unui permis special eliberat de comandaturile de etape, „...însă numai în măsuri restrînse”.⁷⁹ Analizînd situația școlarizării din anul 1917—1918, directorul gimnaziului ținea să precizeze: „Sub stăpînirea vremurilor în care ne aflăm din cauza războiului, disciplina elevilor... n-a lăsat nimic de dorit anul acesta ... și frecvența, cu toate lipsurile

inerente traiului excesiv de scump al timpului de față, ca lipsa de încălțăminte și îmbrăcăminte și greutatea aprovizionării cu alimente din familie, a fost în general regulată".⁸⁰

Foametea se înstăpînise și în comunele județului, chinuind populația istovită de muncă. Elocventă în acest sens este o circulară adresată în iulie 1918 administratorilor de plăși, primarilor și notarilor — de îndeplinirea cărora erau răspunzători, trebuind să supravegheze executarea —, atrăgându-li-se atenția că „...toată populațiunea să facă cea mai mare economie, să nu se facă nici o risipă. Se recomandă a se mânca mai mult fructe, zarzavaturi, întrebunțindu-se mămliga numai odată pe zi”.⁸¹ Și-l imaginează, oare, generația școlilor prezentului pe elevul de atunci? Dezbrăcat, tremurînd de frig în clasa cu geamurile sparte „la invazie”, cu soba rece în timp ce ocupanții defrișau păduri întregi, cu gîndul la boțul de mămligă, care-i era îngăduit, prin ordin, numai „odată pe zi”, cînd pe căile ferate, pe Dunăre și pe mare se scurgeau spre alte zări porumbul și grîul țării!

Foametea și lipsa de haine, greutatea procurării manualelor și rechizitelor, lipsa tatălui care apăra în tranșele din Moldova dreptul întregii națiuni de a trăi unită și independentă, se vor răsfrînge dureros asupra situației învățămîntului. Dintr-un proces verbal de inspecție încheiat la 5 februarie 1918, constatăm că la școala primară din comuna Bîlta, din cei 141 de elevi înscriși — 89 băieți și 52 fete —, frecventau numai 86 — dintre care abia 14 erau fete. Proctul Rădoiescu, învățător suplinitor, „...justifică înapoierea prea mare a elevilor în acest timp înaintat al anului școlar prin faptul că nu s-au putut procura cărțile..., că s-au luat cărți de diferiți autori nefiind de același, că elevii au venit neregulat din lipsa încălțămîntel etc.”. În același an, la școala primară din comuna Andrești, din 93 de elevi înscriși — 89 băieți și 4 fete —, veneau cu regularitate la școală numai 43 de băieți și 3 fete.⁸² Recensămîntul înregistra în comuna Godinești 392 de copii care aveau vîrsta școlii primare — 210 băieți și 182 fete — din care se înscriuseră pentru anul școlar 1917—1918 numai 211—168 băieți și 43 fete —, dar n-au urmat la școală decît 141. Majoritatea copiilor, n-au urmat școala din cauza lipsei părinților plecați în război... și alții din cauza

sărăciei, neavînd foarte mulți îmbrăcămîntea necesară. Rezultatul general al anului — concluzionau învățătorii acestei școli într-un raport către revizoratul școlar —, se prezintă mult mai satisfăcător ca cel din trecut — ianuarie — octombrie 1917 n.n. —, cu toată lipsa unor cărți și rechizite școlare".⁸⁴ Comisia de examinare a cercului școlar Arșani — cuprindea școlile primare din Arșani, Bîlta, Bîltișoara, Dobrița, Runcu, Stroiști, —, supunînd examenului pe absolvenții clasei a V-a, în zilele de 3—6 iulie 1918 și întocmind tabelul cu notele obținute de elevi, însemna pe marginea sa, în dreptul numelui celor neprezenți, cauzele pentru care au fost declarați reptonți. Iată cîteva dintre ele: „Ceureanu M. Vasile" ... „Absent. Fiind sărac și neavînd mincare a părăsit școala și s-a dus la muncă în țară. Tatăl lui mori în război"; „Gîrbaci P. Constantin" ... „Absent. Sărac. A plecat la muncă în țară pentru hrană"; Gîrbaci V. Vasile" ... „Absent. Sărac. A întrerupt cursurile, tatăl mort în război."; Rasoveanu I. Dumitru " „Absent. Sărac fiind și tatăl avînd mulți copii, l-a retras." ⁸⁵

Cuvintele sînt puține pe îngusta margine a aceluia tabel, dar acuză! Acuă copilăria pierdută a acestor fii de țărani, ai căror părinți mereu pe cîmpul de luptă sau trudeau glia ale căror roade erau furate de ocupanți. Izgoniți de foame în înțelesul cel mai crud al cuvîntului, din casele lipsite de sprijinul și căldura părintească, din satul în care se născuseră dar care nu-i mai putea hrăni, la numai 12 ani ai lor, plecau oriunde, „... la muncă în țară pentru hrană". Sec, lapidar, acei dascăli zugrăveau adevărate biografii, nu numai ale celor patru amintiți mai sus, ci ale multor mii și zeci de mii de copii din tot județul, din întreaga țară.

La 7 februarie 1918 președintele cercului școlar Albeni, într-un raport adresat revizoratului școlar al județului, trăgea următoarea concluzie: „Atît la celelalte școale cît și la cea condusă de mine, dacă lipsesc copii, ne-am consultat cu ceilalți și am ajuns la concluzia că... o fac din cauza lipseilor de tot felul și a strîmptorărilor în care se găsesc părinții în aceste timpuri anormale".⁸⁶

În cei peste doi ani de ocupație străină învățămîntul s-a desfășurat sub semnul permanentului control, exercitat sever și meticulos de către autoritățile militare locale. Școlile puteau să-și reja activitatea numai dacă primeau aprobarea comandaturii districtului Gorj II,⁸⁷ iar ofițerii din tru-

pele de ocupație asistau la deschiderea cursurilor,⁸⁸ sau se erijau în adevărați inspectori școlari, urmărind activitatea școlilor și asistând la desfășurarea lecțiilor.⁸⁹ Nici un învățător sau profesor nu putea funcționa fără a primi aprobarea Comandaturii districtului Gorj II,⁹⁰ iar orelle școlilor nu puteau fi aplicate mai înainte de a fi trimise spre confirmare aceleiași autorități.⁹¹ Chiar și pentru înscrierea elevilor care-și pierduseră actele în timpul refugiului, ori „li s-au distrus cu ocazia invaziei” trebuia să se aducă la cunoștință comandaturii și să se obțină autorizarea.⁹²

Corespunzător scopurilor imperialiste ale Puterilor Centrale, sperînd să se înstăpînească pentru mai mult timp în România, autoritățile militare de ocupație se străduiau să limiteze activitatea școlară la sarcina sa instructivă, încercînd să împiedice formarea la elevi a sentimentului mîndriei naționale, interzicînd învățătorilor să-i învețe cîntece patriotice sau să folosească la lecții — ca material didactic —, tablourile istorice care aminteau de necurmaia luptă pentru independență și unire a poporului român. La 5 februarie 1918, inspectînd școala primară din comuna Andrești, președintele cercului școlar Bibești, învățătorul Gr. N. Popescu, nota în procesul verbal încheiat: „Exercițiile corporale se fac, dar cîntări nu. D-l învățător mi-a declarat că onorata Adm (inistrație) militară i-a interzis cîntările în școală și arătarea tablourilor istorice”.⁹³ În același scop, ocupanții introduseseră în toate școlile secundare limba germană ca obiect de studiu, urmărind îndeaproape progresele elevilor. În iunie 1918, la școala profesională de fete s-a ținut „... după dorința autorităților germane din localitate un examen de limba germană...”, comandatura trimițînd „... cărți germane spre a se împărți elevilor ca premii”.⁹⁴

Administrația militară germană a dispus ca scutirile de taxe pentru elevii săraci din școlile secundare să se acorde numai la 10% din numărul lor total, dreptul de a decide asupra celor ce urmau să beneficieze de ele fiind rezervat în exclusivitate comandaturii districtului. Din ordinul aceleiași administrații, copiii aparținînd supușilor statelor cu care România se afla în război, erau scutiți de orice taxă școlară.⁹⁵

Alitudinea ocupanților față de cadrele didactice și față de elevi era, în unele cazuri, deosebit de brutală. Între cei

care au avut de suferit amintim pe profesorul Ștefan N. Bobancu, originar din Transilvania. În ziarul pe care-l scoțea la Țirgu-Jiu, „Unirea neamului”, publicase în anii neutralității țării noastre, 1914—1916, articole îndreptate împotriva Puterilor Centrale, demascând scopurile lor imperialiste. Comentând insuccesele trupelor germane în fața Verdunului, eroic apărat de armata franceză, ironia sa mușcăloare se îndrepta și împotriva filogermanului Alexandru Marghiloman și a adeptilor săi.⁹⁶ Militând pentru intrarea României în război alături de Antanta, în scopul eliberării și unirii cu Țara a teritoriilor românești aflate sub stăpânirea Austro-Ungariei, ocupanților nu le putea scăpa faptul că ziarul condus de el „... a făcut apocă, pregătind sufletele gorjenilor pentru marele război ce avea să ne aducă întregirea neamului”.⁹⁷ Imediat după intrarea lor în Țirgu-Jiu, profesorul Ștefan N. Bobancu a fost arestat și deportat în Austro-Ungaria, de unde a revenit abia spre sfârșitul războiului.⁹⁸

Forma cea mai înaltă a rezistenței maselor populare față de vremelnicii cotropitori, a fost întruchipată de eroica luptă a detașamentului de partizani condus de sublocotenentul gorjan Victor Popescu, învățător din Valea cu Apă. Speriați de perspectiva unei răscoale a întregii populații din județele Gorj, Dolj și Mehedinți, ocupanții făceau eforturi disperate pentru a lichida acest detașament, instituind teroarea împotriva tuturor celor care erau dovediți sau bănuți că îl ajutau. Intre aceștia, amintim pe învățătorul din Samarinești, care a fost închis la Turnu Severin, fiind bănuț că făcea parte din „ceata lui Victor Popescu” și că ar „complota cu prizonierii italieni și ruși contra armatei germane”.⁹⁹ Pentru același motiv, învățătorul Nicolae Popescu din Covrigi, prin sentința pronunțată de tribunalul militar german din Turnu Severin, a fost împușcat la 11 iulie 1917 alături de alți nouă patrioți.¹⁰⁰ Tatăl eroului, învățătorul Dumitru Popescu, împreună cu întreaga sa familie, a fost arestat și anchetat de către tribunalul militar german din Țirgu-Jiu, care — după declarația dată de însuși Victor Popescu — „... a început a-i schingiui spre a le spune cîtă armată avem în pădure și de unde avem provizii...”.¹⁰¹ Profesorii erau supuși unei severe supravegheri, neputînd pleca din oraș sau județ fără aprobarea autorităților militare locale. „În anul 1917, după ce am început școala, pe la finele

Junii mai — își amintea după război directoarea școlii profesionale de fete —, am cerut voie la Komandatura germană să mă duc la Craiova... ca să aduc cuțărul cu arhiva școlii".¹⁰² Permisul de călătorie mi s-a dat, însă mi s-a dat și un soldat german să ne escorteze, cu ordinul să nu mă piardă din vedere".¹⁰³

Aroganți, ocupanții impuseseră întregii populații să-și salute ridicându-și pălăria în fața soldaților și ofițerilor, iar acei care „...fie că nu observau, fie că intenționat nu se conformau acestei dispozițiuni, li se arunca pălăria din cap, erau cravasati, injurați și batjocuriți..., asemenea au fost bătuiți mai mulți elevi...".¹⁰⁴ Elevii școlii primare din Bumbești-Jiu erau siliți să execute „...culcări pe zăpadă ca în armată, în fața nemților. Copiii, în parte desculți și cu capul gol, se trînteau de frică în zăpadă...".¹⁰⁵

Retragerea trupelor de ocupație din România a prilejuit ample manifestări ale locuitorilor Țirgu-Jiului, care-și exprimau astfel ura față de cotropitori și bucuria redobândirii libertății, în cadrul lor un loc important revenind profesorilor și elevilor. La 12 noiembrie 1918, aflându-se că la Țirgu-Jiu va sosi locotenentul Cagin, comisar francez însărcinat cu supravegherea retragerii trupelor germane pe valea Jiului, cetățenii orașului, elevii și cadrele didactice, în frunte cu profesorul Ștefan N. Bobancu, au „plecat de la statuia lui Tudor la gară ca să salute pe comisarul francez... În gară manifestații au rupt toate inscripțiile nemțești sub ochii sentinelilor germane. Au ars tipăriturile și registrele nemțești ce s-au găsit în casieria gării, iar biletele nemțești de călătorie pe calea ferată au fost luate și imprăștiate pe stradele orașului, când manifestații s-au înapoiat de la gară cîntînd: Deșteaptă-te române, Pe al nostru steag, La arme, Marseilleza...".¹⁰⁶ La 15 noiembrie ultimele coloane dușmane părăseau Țirgu-Jiul, după doi ani și treisprezece zile de ocupație, populația sa — cetățenii de toate vîrstele, cadre didactice și elevi —, sărbătorind evenimentul prin manifestații de stradă și serbări.¹⁰⁷

Dar entuziasmul momentului se împletea cu jalnica stare în care se afla întregul județ din cauza distrugerilor suferite, locuitorii săi fiind aduși în starea de muritori de foame ca urmare a numeroaselor rechiziții. Mai tragică era însă situația miilor de copii orfani, mulți dintre ei elevi, ai căror părinți căzuseră în luptă cu vrăjmașul. Cîți dintre ei, tre-

buind să-și câștige prin muncă hrana, vor îngroșa rîndurile analfabeților, lumina cărții, fiindu-le interzise de aspra realitate a vieții? Pentru slujitorii școlii gorjene — profesori și învățători —, reîncepea munca de instruire și educare a tinerelor generații, pornind, în multe cazuri, de la repararea ușii sfărîmate sub loviturile patului de pușcă. Profesorul de istorie al gimnaziului Tudor Vladimirescu, Nicolae Andreescu, de bună și frumoasă amintire pentru toate generațiile cărora le-a sădit în inimi dragostea de patrie, prin articolul „NU vom uita”, publicat în ziua cînd orașul respira, pentru prima dată după atîta timp aerul libertății, se adresa în primul rînd elevilor: „Nu vom uita orașele devastate, satele arse, casele făcute una cu pămîntul.. Nu vom uita bogățiile țării noastre cărate peste hotare, de la aurul grîului pînă la... vitele de muncă, bietele tovarășe de nevoi ale românului și pînă la toată bogăția lăuntrică a casei: pînzeturi, covoare, vase, luate pe preț de nimica și chiar fără preț, pentru a lăsa jalca și pustiul în loc... Copii să învețe de la noi cît de greu se apără și se păstrează o țară, cîtă iscusință trebuie pentru a respinge năvala a sute și mii de dușmani și cît sînge a trebuit să se verse pentru a putea scrie în istoria noastră aceste trei cuvinte: înfăptuirea idealului național. Acestea să nu le uităm”.^{1,8}

N O T E :

- ¹ Școala profesională de fete și școala ceramică din Tîrgu Jiu, școala de gospodărie și economie casnică din Tîrgu Cărbunestii și două școli elementare de meserii — lemnărie și fierărie —, una în comuna Vădeni și alta la Novaci.
- ² Arh. St. Buc., Fond Ministerul Instrucțiunii și Cultelor, inventar nr. 3, dosar nr. 181/1919, vol. 6, f. 286; inventar nr. 1, dosar nr. 355/1919; vol. nr. 355/1919; vol. 12, f. 237—238; Arh. St. Tg. Jiu, fond Inspectoratul școlar al județului Gorj (în continuare, sursa se va cita: I.S.J.G.), dosar nr. 5/1917—1918, f. 13—16, 17—20, 46; fond Școala profesională de fete (în continuare sursa se va cita: S.P.F.),

- dosar nr. 24/1915—1916, f. 15 verso; dosar nr. 32/1918—1919, f. 41 verso; fond Gimnazial industrial de băieți (în continuare se va cita: G.I.B.), dosar nr. 5/1912—1916, f. 57; dosar nr. 7/1918—1919, f. 16; fond Primăria orașului Tîrgu Jiu (în continuare sursa se va cita: (P.O.T.J.)), dosar nr. 3/1918, f. 16, 21, 23, 31, 32; fond Liceul Tudor Vladimirescu (în continuare surse se va cita: L.T.V.), dosar nr. 139/1919, f. 18. Stabilirea numărului profesorilor din școli profesionale, particulare și gimnazii, care au funcționat în anul 1915—1916, întimpină greutăți, mulți funcționind simultan la 2—3 școli, uneori numai o parte din anul școlar, iar o bună parte din documente au fost distruse de trupele Puterilor Centrale.
- ³ Arh. St. Buc., fond Ministerul Instrucțiunii și Cultelor, inventar nr. 4, dosar nr. 152/1918, vol. 31, f. 331, inventar nr. 3, dosar 181/1919, voi. 16, f. 86, 285, 286, inventar nr. 2, dosar 143b/1919, f. 667—673; Arh. St. Tg. Jiu, fond G.I.B., dosar nr. 5/1912—1919, f. 56; dosar nr. 6/1918, f. 15, fond L.T.V., dosar nr. 130/1918, f. 58—59.
- ⁴ Idem, fond G.I.B., dosar nr. 5/1912—1916, f. 55—57 verso; dosar nr. 6/1918, f. 6; fond S.P.F., dosar nr. 26/1916—1917, f. 9, dosar nr. 31/1918—1919, f. 78, dosar nr. 32/1918—1919, f. 41 verso; fond L.T.V., dosar nr. 130/1918, f. 58—59, dosar nr. 139/1919, f. 18; dosar nr. 156/1920—1921, f. 186 verso etc.
- ⁵ Școala ceramică, în lipsa unui local propriu, funcționa într-o aripă a gimnaziului Tudor Vladimirescu.
- ⁶ Arh. St. Tg. Jiu, fond G.I.B., dosar nr. 5/1912—1916, f. 56 verso.
- ⁷ Idem, fond S.P.F., dosar nr. 26/1916—1917, f. 9.
- ⁸ Idem, fond Școala primară de băieți nr. 1 (în continuare sursa se va cita: S.P.B.), dosar nr. 26/1916—1918; f. 11.
- ⁹ Idem, f. 1; fond L.T.V., dosar nr. 119/1916, f. 56.
- ¹⁰ Placa comemorativă de la podul Jiului.
- ¹¹ Arh. St. Tg. Jiu, fond L.T.V., dosar nr. 130/1918, f. 58 verso.
- ¹² Sînt cunoscute numele a 10 cercetași care au participat la această luptă. Rîmniceanu Sebastian, Pîrvulescu Constantin, Ghibu D. Dumitru, Iliescu Petre, Cosmulescu Dumitru, Ivăcescu Mihail, Ehescu Dumitru, Bebe Gabriel, Gherghe Lascu. (Calendarul Gorjului) Tg. Jiu, 1929, p. 228; Florian Tucă. În memoriam, Itinerar eroic, Editura militară, 1977, p. 26—27.
- ¹³ Arh. St. Tg.-Jiu, fond S.P.B., dosar nr. 26/1917—1918, f. 21 verso.
- ¹⁴ Idem, fond P.O.T.J., dosar nr. 24/1919, f. 256.
- ¹⁵ Arh. St. Buc., fond Ministerul Instrucțiunii și Cultelor, inventar nr. 2, dosar nr. 95a/1918, f. 7; dosar nr. 95b/1918, f. 27, dosar nr. 95c/1918, f. 98; inventar nr. 3, dosar nr. 152/1918, vol. 31, f. 293; Arh. St. Tg. Jiu, fond S.P.F., dosar nr. 26/1916—1917, f. 9 verso, dosar nr. 28/1917, f. 124, dosar nr. 31/1918—1919, f. 78, dosar nr. 131/1918—1919, f. 144 verso; fond L.T.V., dosar nr. 122/1917—1918, f. 79, 131, 231 verso, 234; fond P.O.T.J., dosar nr. 7/1917, f. 63—63 verso; fond I.S.J.G., dosar nr. 5/1917—1918, f. 13—16, 14—14 verso, 35; fond G.I.B., dosar nr. 5/1912—1916, f. 56—56 verso, dosar nr. 9/1918—1919, f. 4 verso — 5.
- ¹⁶ Ion D. Isac, *Zile de zăbucium și glorie, Pe valea Jiului*, 1916, Tipografia „Bucovia”, Buc. (f.A), p. 127—128.
- ¹⁷ Arh. St. Tg.-Jiu, fond L.T.V., dosar nr. 141/1919, f.
- ¹⁸ Idem, fond I.S.J.G., dosar nr. 5/1918, f. 10.

- ¹⁹ Idem, fond Prefectura județului Gorj, dosar nr. 1/1919, f. 524; N. Pătrășcoiu, **Luptele de la Jiu**, Buc., 1937, p. 129.
- ²⁰ Arh. St. Buc., Fond Ministerul Instrucțiunii și Cultelor, inventar nr. 2, dosar nr. 67/1918, vol. I, f. 239; Arh. St. Tg. Jiu, fond I.S.J.G., P.O.T.J., dosar nr. 7/1917, f. 8, dosar nr. 3/1918, f. 69.
- ²¹ Idem, fond I.S.J.G., dosar nr. 11/1920, f. 10.
- ²² Idem, f. 118.
- ²³ Idem, f. 120.
- ²⁴ Arh. St. Tg. Jiu, fond S.P.B., dosar nr. 217/1919—1920, f. 7 verso.
- ²⁵ Idem, f. 44.
- ²⁶ Arh. St. Tg. Jiu, fond I.S.J.G., dosar nr. 5/1917—1918, f. 17, 20
- ²⁷ Arh. St. Buc., fond Ministerul Instrucțiunii și Cultelor, inventar nr. 1, dosar nr. 355/1919, vol. 12, f. 236—238.
- ²⁸ Arh. St. Tg. Jiu, fond S.P.F., dosar nr. 32/1918—1919, f. 21—21 verso.
- ²⁹ Idem, f. 21 verso
- ³⁰ Arh. St. Tg.-Jiu, fond GIB, dosar nr. 6/1918, f. 2—2 verso.
- ³¹ Idem dosar nr. 9/1918—1919, f. 17 verso.
- ³² Idem dosar nr. 7/1918—1919, f. 16.
- ³³ Arh. St. Tg.-Jiu, fond LTV, dosar nr. 12/1917—1918, f. 234.
- ³⁴ Idem, fond ISJG, dosar nr. 5/1917—1918, f. 46; fond POTJ, dosar nr. 7/1917, f. 6.
- ³⁵ Nu toate școlile care au putut funcționa sub ocupația străină s-au redeschis în ianuarie 1917. Cele din comunele Alimpești (cătunul Coșaru) și Budieni, la 15 august 1917, cea din comuna Andreești, în decembrie 1917, iar cea din comuna Rășina, abia în februarie 1918 (Arh. St. Tg.-Jiu, fond I.S.J.G., dosar nr. 5/1917—1918 f. 20—26).
- ³⁶ Idem, f. 46.
- ³⁷ Idem f. 14—15; fond S.P.B., dosar nr. 207/1917—1919, f. 33 fond I.T.V. dosar nr. 7/1917 f. 122 verso.
- ³⁸ Idem, fond I.S.J.G., dosar nr. 5/1917—1918 f. 14—15.
- ³⁹ Când am sosit în Tg.-Jiu — scria directoarea acestei școli într-un raport — ne-am prezentat la Komandatură spre a depune permisele de călătorie... și ne-am arătat dorința de a „redeschide școala” (Arh. St. Tg.-Jiu, fond S.P.F., dosar nr. 26/1916—1917, f. 16).
- ⁴⁰ Idem, f. 16.
- ⁴¹ Personalul școlii elementare de meserii din Vădeni, revenit în localitate în vara anului 1918, fiind demobilizat în urma păcii încheiate de România cu Puterile Centrale, redeschidea școala abia la 7 octombrie 1918, cu o lună înainte de retragerea trupelor germane și austro-ungare. Se înscriuseră 74 de elevi, înființându-se și o cantină care urma „să se susțină de elevi cu alimente; fasole, cartofi, ceapă, praz, sare, făină, lemne, prune uscate, untură, varză” fiecare dând și „cite un leu pentru bucătăreasă” (Arh. St. Tg.-Jiu, fond G.I.B., dosar nr. 6/1918, f. 26). Localul școlii de gospodărie și economie casnică din Tîrgu-Cărbunești fiind ocupat de comandatura de etapă locală, la 5 mai 1917, primarul Tîrgu-Jiului intervenea — ca și în alte rânduri —, pe lângă comandatura etapei 264 germane, pentru a obține aprobarea ca școala să fie redeschisă în acest oraș unde — argumenta el — părinții „ar putea să-și dea mai cu înlesnire fetele la școală și cu concursul acestei școli s-ar putea înființa ospătării populare și

- cantine școlare pentru populația săracă a orașului". (idem, fond P.O.T.J., dosar nr. 7/1917, f. 8). Intervențiile sale au rămas fără rezultat, această școală — ca și celelalte școli profesionale —, reluându-și cursurile întrerupte în toamna anului 1916, abia în ianuarie 1919. (Idem, fond G.I.B., dosar nr. 9/1918—1919, f. 9. Românișmul", an IV. nr. 108, Tg.-Jiu, marți 1 ianuarie 1919 p. 1).
- ⁴² Arh. St. Tg.-Jiu, fond P.O.T.J., dosar nr. 7/1917 f. 48, 16, fond L.T.V. dosar nr. 122/1917—1918, f. 78 verso, 15 verso.
- ⁴³ „Mobilierul Gimnaziului — scria primarul orașului într-un raport din august 1917 —, care înainte de începerea războiului a fost depozitat în barăci de scinduri, a fost pus pe foc, așa că e lipsă complită de bănci...” (idem, fond P.O.T.J., dosar nr. 7/1917, f. 63).
- ⁴⁴ Arh. St. Tg.-Jiu, fond L.T.V. dosar nr. 122/1917—1918, f. 231 verso.
- ⁴⁵ Idem, fond P.O.T.J., dosar nr. 7/1917, f. 63.
- ⁴⁶ Idem, fond L.T.V., dosar nr. 122/1917—1918, f. 234.
- ⁴⁷ Idem, fond S.P.B., dosar nr. 207/1917—1919, f. 7, 22, 36—36 verso. 70; fond L.T.V., dosar nr. 122/1917—1918, f. 234, dosar nr. 130/1918 f. 10.
- ⁴⁸ Idem, fond I.S.J.G., dosar nr. 5/1917—1918, f. 17—20, 46—46 verso.
- ⁴⁹ Idem, dosar nr. 3/1917—1918 f. 16—44.
- ⁵⁰ Școlile din județ erau împărțite în 34 de cercuri, fiecare condus de cîte un președinte, învățător cu mai multă experiență, care prelua o parte din atribuțiile revizorului școlar (idem, dosar nr. 5/1917—1917, f. 1).
- ⁵¹ Idem f. 18—18 verso.
- ⁵² Idem f. 15 verso.
- ⁵³ Arh. St. Tg.-Jiu, fond S.P.F., dosar nr. 26/1916—1917, f. 16, 28 verso.
- ⁵⁴ Idem, dosar nr. 28/1917, f. 124—124 verso.
- ⁵⁵ vezi p.
- ⁵⁶ În noiembrie 1916, soldații inamici instalîndu-se în clădirea revizoratului școlar, arhiva sa a fost „distrusă complet”. (Arh. St. Tg.-Jiu, fond P.O.T.J., nr. 3/1918, f. 69)). Dintre școlile primare, conform unei evidențe întocmite la sfîrșitul războiului, numai 30 aveau arhivele în stare bună sau mediocră, celelalte fiind distruse în întregime (Idem, fond I.S.J.G., dosar nr. 5/1917—1918, f. 20 și urm.) Același lucru s-a întîmplat și cu documentele școlilor profesionale sau ale gimnaziului (Idem, fond G.I.B., dosar nr. 6/1918, f. 12 verso, dosar nr. 9/1918—1919 f. 73 fond S.P.F., dosar nr. 32/1918—1919, f. 32 vezi p.
- ⁵⁷ Idem, fond I.S.J.G., dosar nr. 5/1917—1918, f. 35; fond L.T.V., dosar nr. 122/1917—1918, f. 9; fond G.I.B., G.I.B., dosar nr. 6/1918 f. 3 etc.
- ⁵⁸ Idem, fond S.P.F., dosar nr. 26/1916—1917, f. 16, dosar nr. 32/1918—1919, f. 40.
- ⁵⁹ Idem, fond L.T.V., dosar nr. 12/1917—1918, f. 9.
- ⁶⁰ Idem, fond I.S.J.G., dosar nr. 5/1917—1918, f. 14, 16—46—46 verso.
- ⁶¹ „După refugiu — justifica directoarea acestei școli numărul mic al elevilor —, mare parte din eleve nu erau întoarse altele nu s-au înscris neștiind dacă un an început așa tîrziu va fi valabil sau nu”. (Idem, fond SPF, dosar nr. 32/1918—1919, f. 20 verso).
- ⁶² Idem, f. 20—20 verso.
- ⁶³ Vezi p.
- ⁶⁴ Arh. St. Tg.-Jiu, fond I.S.J.G., dosar nr. 5/1917—1918.
- ⁶⁵ Într-o adresă către școala primară de băieți nr. 1 din 12 septembrie

1917, primarul Tîrgu-Jiului preciza: „mai mulți părinți au venit la mine reclamîndu-mi că, copiii lor au fost eliminați din clasa 2-a pentru motivul că nu au loc în băncile existente” (idem, fond S.P.B., dosar nr. 207/1917—1918, f. 25).

- ⁶⁶ Idem, fond S.P.F., dosar nr. 26/1917—1918, f. 25 verso.
- ⁶⁷ Idem, dosar nr. 32/1918—1919, f. 50.
- ⁶⁸ Arh. St. Tg.-Jiu, fond I.S.J.G., dosar nr. 3/1917—1918, f. 43.
- ⁶⁹ Idem, f. 32.
- ⁷⁰ Idem, f. 32 verso.
- ⁷¹ Arh. St. Tg.-Jiu, fond S.P.B., dosar br. 217/1919—1920, f. 1 verso.
- ⁷² Idem fond I.S.J.G., dosar nr. 5/1918, f. 117 verso.
- ⁷³ Idem, fond P.O.T.J., dosar nr. 21/1918, f. 19.
- ⁷⁴ Idem, fond S.P.B., dosar nr. 207/1917—1919, f. 81.
- ⁷⁵ Idem, fond L.T.V., dosar nr. 130/1918—1919, f. 19, 21.
- ⁷⁶ Idem, fond P.O.T.J., dosar nr. 18/1917 — f. 8.
- ⁷⁷ Idem, dosar nr. 7/1918, f. 33.
- ⁷⁸ Idem, dosar nr. 3/1918, f. 28.
- ⁷⁹ Arh. St. Tg.-Jiu, fond L.T.V., dosar nr. 122/1917—1918, f. 68.
- ⁸⁰ Idem, f. 234.
- ⁸¹ „Buletinul Gorjului”, Anul II, nr. 7, Tg.-Jiu, 6 iulie 1918 p. 1.
- ⁸² Arh. St. Tg.-Jiu, fond I.S.J.G., dosar nr. 5/1917—1918, f. 28.
- ⁸³ Idem, dosar nr. 5/1918, f. 117.
- ⁸⁴ Idem, dosar nr. 3/1917—1918, f. 54.
- ⁸⁵ Idem, dosar nr. 5/1917—1918, f. 205, 206.
- ⁸⁶ Idem, dosar nr. 3/1917—1918, f. 37.
- ⁸⁷ Arh. St. Tg.-Jiu, fond S.P.F., dosar nr. 26/1916—1917, f. 14, fond L.T.V. dosar nr. 122/1917—1918, f. 179 verso: fond P.O.T.J., dosar nr. 7/1917, f. 6.
- ⁸⁸ Pe prima filă a registrului de prezență a profesorilor gimnaziului Tudor Vladimirescu, găsim următoarea însemnare: 1 august 1917. s-au redeschis cursurile, în prezența autorităților militare locale” ... Cu această ocazie au rostit cuvîntări directorul gimnaziului și primarul orașului „... la care s-a răspuns de către D-l aghiotant al D-lui colonel Kupper, comandantul Districtului” (idem, fond L.T.V., dosar nr. 125/1917, f. 1).
- ⁸⁹ La 4 august 1917, însuși colonelul Kupper inspecta gimnaziul „pentru a vedea modul cum funcționează” (Idem, dosar nr. 122/1917—1918, f. 6.
- ⁹⁰ Idem, fond P.O.T.J., dosar nr. 7/1917, f. 63, 122 verso, fond L.T.V. dosar nr. 122/1917—1918, f. 70.
- ⁹¹ Idem, fond S.P.F., dosar nr. 26/1916—1917, f. 14; fond L.T.V., dosar nr. 122/1917—1918, f. 5.
- ⁹² Idem, f. 9.
- ⁹³ Arh. St. Tg.-Jiu, fond I.S.J.G., dosar nr. 3/1917—1918, f. 15.
- ⁹⁴ Idem, fond S.P.F., dosar nr. 32/1918—1919, f. 2 verso.
- ⁹⁵ Idem, fond S.P.F., dosar nr. 207/1917—1919, f. 11.
- ⁹⁶ „Cercelînd am aflat printr-o inscripție a unui marghilomanist, că Bethman Halweg — Cancelarul Germaniei; n.b. — e în tratări cu căpetenia partidului marghilomanist, să le trimită în ajutor la Ver-cun, partidul său, fiind singurul mijloc prin care se poate lua

Verdunul. În cazul acesta ne-ar face nemții și nouă Românilor un bine — singurul ce ni-l poate face; ne-ar scăpa de mulți vinduți de mulți săraci cu duhul" (Nemții și marghilomanștii" în „Unirea neamului", Anul III, nr. 128, Tg.-Jiu, 27 martie 1916, p. 2.

- ⁹⁹ **Calendarul Gorjului**, Tîrgu-Jiu, 1925, p. 23.
- ¹⁰⁰ Idem, p. 73—74; arh. St. Tg.-Jiu, fond P.O.T.J., dosar nr. 24/1919 vol. I., f. 26.
- ¹⁰¹ Luchian Deaconu, **Locul luptelor de partizani din județele Gorj și Mehedinți în cadrul mișcării de rezistență a populației din teritoriul vremelnic ocupat în anii 1916—1918**, în „Historia", II, Editura Academiei R.S.R., Buc. 1971, p. 198.
- ¹⁰² Idem, p. 207.
- ¹⁰³ Jac N. Constantinescu, **Atrocitățile germane**, Tîrgu-Jiu, 1919, p. 61.
- ¹⁰⁴ Vezi p.
- ¹⁰⁵ Arh. St. Tg.-Jiu, fond S.P.F., dosar nr. 32/1918—1919, f. 40.
- ¹⁰⁶ Idem, fond P.O.T.J., dosar nr. 24/1919, vol. I., f. 257.
- ¹⁰⁷ Románismul, Anul IV. nr. 9, Tg.-Jiu, 9 ianuarie 1919, p. 2.
- ¹⁰⁸ Románismul, Anul IV. nr. 2, Tg.-Jiu, 18 noiembrie 1918, p. 1.
- ¹⁰⁹ Románismul, Anul IV, nr. 3 Tg.-Jiu, 22 noiembrie 1918, p. 1.
- ¹¹⁰ Románismul, Anul IV. nr. 1 Tg.-Jiu, 15 noiembrie 1918, p. 1.